

Значение и роля на неправителствените организации в опазването на културното наследство – неформално образование и добри практики

Importance and Role of Non-governmental Organizations in the Preservation of Cultural Heritage – Non-formal Education and Good Practices

Мирелла Кафкова, Ирина Аргирова
Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
Българска академия на науките

Абстракт: Статията разглежда нарастващото влияние на неправителствените организации (НПО) и включването им в различни активности на международно, европейско и национално ниво. Все по-често НПО-та са важен фактор в законодателните процеси, във взимането на решения както и/или участват активно в инициативи в сферата на културното наследство. По-специално се разглежда тяхната роля в неформалното образование като алтернативна форма на обучение, свързана с опазването на нематериалното културно наследство. Представят се добри практики и партньорства на различни културни институции и НПО-та от България и чужбина.

Ключови думи: НПО, ЮНЕСКО, политики, нематериално наследство, алтернативно обучение

Key words: NGOs, UNESCO, politics, intangible cultural heritage, non-formal education

Mirella Kafkova is a Ph.D student in Intangible Cultural Heritage at the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences.

E-mail: mirella.a.kafkova@gmail.com

Irina Argirova is a Ph.D student in Intangible Cultural Heritage at the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences.

E-mail: arink@abv.bg

ЧАСТ I. ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЯ НА НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Работата на Неправителствените организации (НПО) и участието им в обществените процеси не е ново явление. Като феномен съществуват през последните два века, но в края на 80-те години на XX век броят им се е увеличил драстично. Ако през 1956 г. Съюзът на международните асоциации (UIA) регистрира само 973 НПО, то към днешна дата активната мрежа е от 42 000 международни асоциации. От тях повече от 28 000 организират редовни събития. Нещо повече, те играят все по-важна роля в различни сфери на световната политика и отразяват демократичното участие на гражданите в процесите на вземане на решения, на нормотворчество и публичното управление в различни сектори. Конкретно в сферата на културното наследство на международно ниво участието и влиянието на НПО-та е също все по-активно. В последните години ЮНЕСКО, като част от семейството на ООН, динамично си сътрудничи с много международни организации, с които споделя едни и същи цели и мисии, в различни области в сферата на културата, образованието, за да постигат и изграждат мир и справедливост, устойчиво развитие, равенство между половете и др.¹

Освен това ЮНЕСКО насърчава основаването на много НПО-та, за да прехвърли конкретни задачи или цели области на действия, и още в ранната си политика показва, че се стреми да поддържа тесни работни отношения с тях. Така ЮНЕСКО допринася за обхващането на различни области и участва в процесите на документацията и архивирането, комуникациите и международната защита на правата на човека². Чрез международни неправителствени организации като ICOM, WIPO, ICOMOS и др. се работи на национално, и локално ниво в сферите, свързани с управление и опазване на наследството³.

Това е от изключително значение, защото НПО в повечето случаи са част от самите общности и са пряко ангажирани в дейностите, свързани с опазването на това наследство.

Неправителствените организациите могат да бъдат активно ангажирани в различни етапи на планиране и изпълнение на програмите на ЮНЕСКО и могат да получат директни субсидии и да имат предоставен правен статут⁴. От 2010 г. до момента Общото събрание на ЮНЕСКО е одобрило акредитацията на повече от 170 НПО⁵, чиято дейност е в областта на нематериалното културно наследство. Тяхната експертиза е изключително ценна за ЮНЕСКО. До този момент нашата страна има две акредитирани неправителствени организации.

На световно ниво именно гражданските сдруженията са оценявани като опора в опазването на живите традиции по света, заедно с носителите на тези традиции и държавите. В подпомагане на тези усилия ЮНЕСКО създава и платформата „Форум на неправителствените организации за нематериално културно наследство“⁶. Тя представлява платформа за комуникация, работа в мрежа, обмяна на опит и сътрудничество между акредитирани неправителствените организации, за предоставяне консултантски услуги на Междуправителствения комитет в рамките на Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г. за опазване на нематериално културно наследство. Форумът на НПО издава и онлайн списанието HeritageAlive, което се стреми да споделя опита на неправителствените организации по отношение на практиките за опазване в областта на нематериалното културно наследство⁷.

На европейско равнище ролята на НПО-та също става все по-значима⁸. Това дава възможност на хората от общността сами да могат да управляват, да участват пряко в процесите, свързани с опазване на наследството, и да взимат решения за собственото си наследство. Според Съвета на Европа, именно „участието на гражданите в политиките е самото сърце на идеята за демокрация“⁹. Именно консулти-

¹ Martens 1999.

² Kotschnig 1957: 560.

³ Ivanova 2013.

⁴ Feld, Jordan 1988:222 – цит. по Martens, Kerstin 1999.

⁵ Вж: официален сайт на UNESCO, NGOs and the 2003 Convention – <https://ich.unesco.org/en/ngo-centers-and-institutions-00329#ngos-and-the-2003-convention> (27.05.2022).

⁶ Вж. сайта на European Association of Folklore Festivals – <https://eaff.eu/bg/unesco/ngo-forum> (27.05.2022).

⁷ Вж. сайта на списание „#HeritageAlive“ – <https://http://www.ichngoforum.org/heritage-alive-2/heritagealive/> (26.08.2022).

⁸ Вж. Препоръка Rec (2007), 14 от октомври 2009 г., Кодекс на добрите практики за гражданско участие в процеса на вземане на решения. Одобрен от Конференцията на МНПО на заседанието ѝ на 1 октомври 2009 г. – http://infopass.eu/cause/images/11_Kodex_dobri_praktiki.pdf (27.05.2022).

⁹ Вж. Препоръка за участие на НПО в процесите на вземане на решения, Стратегически документ, Rec (2001) 19, 6 декември 2001 г. – http://bcnl.org/uploadfiles/documents/stanovishta/uchastie_strategicheski_dokument.pdf (26.08.2022).

рането с НПО-та при вземането на решения е част от тази демократична идея за управлението. Това се е превърнало в общоприета практика на публичното управление в развитите общества през втората половина на XX век. По този начин приетите решения и нормативни актове отразяват в по-голяма степен интересите не само на управляващото мнозинство, но и на гражданското общество в неговото многообразие¹⁰.

У нас, макар и по-бавно, все повече НПО-та започват да се включват в процесите на създаване на политики, както и да участват в различни дейности, свързани с опазването на културното наследство. През последните две години отношението към гражданските сдружения е станало по-положително както в сферата на държавните институции, така и сред самото общество¹¹. Постепенно се наблюдава и увеличение на обществения престиж на НПО-та. Най-общо формулирано, в България вече е възможно сдруженията да участват при подготовката и разработването на решения и/или политики в дадена обществена област, но съответният държавен орган не е задължен да се консултира с тях. Положителното е, че все повече държавни институции инициират обществени дебати с участие на гражданските организации и взимат под внимание гласа им и насърчават работата им.

Именно в подкрепа на НПО-та, работещи в сферата на нематериалното културно наследство, Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО в София, издава „Наръчник на гражданските организации“¹². Проектът е подкрепен от Европейския социален фонд и съфинансиран от Европейския съюз, е част от иновативна концептуална рамка „Добро управление“ 2014–2020 в помощ на неправителствени организации, читалища и местни общности за опазване и съхранение на нематериалното културно наследство с цел насърчаване на гражданското участие при провеждането на политики.

Положителен факт е, че въпреки трудностите се разкриват все повече възможности за национално финансиране на дейността на

НПО-та, в това число и чрез различни програми на Министерството на културата, като програмите на Национален фонд „Култура“. Гражданските сдружения все по-често се явяват и като партниращи организации и на музейните институции. Съвместно се разработват различни обучителни и образователни програми с фокус върху неформалното образование.

ЧАСТ II. НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И ДОБРИ ПРАКТИКИ

Неформалното образование има все по-значима роля в опазването на културното наследство. Като алтернативна форма на обучение – все по-често навлиза като практика в обществото и можем да открием добри примери, свързани с него, както в България, така и в чужбина. Наблюдаваме активното участие на различни културни институции, като музеи, читалища и неправителствените организации (НПО-та), в провеждане на такъв тип обучения, в сферата на материалното и нематериалното културно наследство.

Центърът за изследвания и иновации в неформалното образование¹³ към катедра „Социална работа“ към Софийския университет съдейства за бъдещо развитие и утвърждаване на неформалното образование и добри практики на регионално, национално и международно ниво. Алтернативната форма на образование може да бъде разновидност на „подкрепено учене и обучение, което не води до получаването на формална образователна степен“. То може да бъде и „специфичен подход във и към образованието, при който се използват такива педагогически и социални методи и учебни дейности, които подхождат към учещия се (дете или възрастен) по алтернативен, нетрадиционен начин, основаващ се на по-директното му включване и ангажиране със собственото му учене и развитие“¹⁴. Неформалното образование е насочено към определена цел, подпомага разрешаването на специфични проблеми, представлява непрекъснат процес на учене и т.н. „То е по-скоро практическо, отколкото теоретично“¹⁵. Чрез алтернативната форма на обучение учещият има достъп и връзка с носи-

¹⁰ Slavov 2009:59.

¹¹ Обществени нагласи към гражданските организации 2020 – <http://bcnl.org/analyses/obshtestveni-naglasikam-grazhdanskite-organizatsii-2020.html> (28.05.2022).

¹² Вж. Наръчник на гражданските организации – <https://www.unesco-centerbg.org/wp-new/wp-content/uploads/2020/02/Narychnik-1-final3.pdf> (27.05.2022).

¹³ Вж. Център за изследване и иновации в неформалното образование. Центърът има статут на учебно-научна лаборатория към катедра „Социална работа“ към Софийския университет – <http://ciino.ngobg.info/> (28.05.2022).

¹⁴ Вж. Център за изследване и иновации в неформалното образование – <http://ciino.ngobg.info/> (26.08.2022).

¹⁵ Вж. Обучителен център „Тренинг фактори“ <https://trainingfactory.biz/polezno-info/neformalno-obrazovanie/> (26.08.2022).

телите на специфични знания и умения, така се подпомага трансмисията, а това е от съществено значение за опазването на нематериалното културно наследство. Традиционните строителни похвати способстват за поддържането и съхраняването на традиционната архитектура (материалното културно наследство). Тази цялост, връзката между материално и нематериално културно наследство, е необходимо да бъде опазена, както и осъзнаването, че културно-историческото напластяване допринася за богатството на дадена култура, която да бъде оценена и съхранена от следващите поколения.

Като положителни примери за работата на НПО в сферата на културното наследство и в частност нематериалното културно наследство на първо място трябва да посочим дейността на българските читалища. Институцията се разполага между държавния и неправителствения сектор, тъй като е субсидирана частично от държавния бюджет, но в същото време е граждански тип сдружение. Читалищата натрупват богат опит в областта на нематериалното културно наследство и са основен актьор в политиките за неговото опазване. Тя е наследена от предишните поколения, усвоена и възпроизвеждана от съвременните хора в техния актуален контекст. В края на 2017 г. читалищната институция бе включена в Регистъра на добрите практики в опазването на НКН на ЮНЕСКО¹⁶.

Сътрудничеството на НПО-тата с музеите е друга добра практика на действащите културни политики. През 2021 г., за шеста поредна година например РЕМО „Етър“ си партнира със сдружение „Мещра – традиционни знания и занаяти“, като заедно провеждат образователната програма „В света на старопланинската архитектура“¹⁷. Програмата акцентира върху процесите на трансмисия. Тя включва практически занимания, водени от майстори – носители на традиционни знания и умения, и лекционна част, представена от специалисти в сферата на опазване на културното наследство.

Това е изключително важно, защото поради липса на познания за традиционните материали наблюдаваме редица примери, в които се компрометира традиционният облик на постройките. Констатира се повишаване на ин-

терес от страна на собственици на традиционни къщи към участие в неформално обучение, свързано с правилната поддръжка и реставрация на сградите.

Друг добър пример в неформалното образование, свързан с прилагане на политики за опазването на културното наследство, е сдружение „Хорище“ с изданието „Кратък съветник в помощ на собственика на старинна сграда“¹⁸. Изданието спомага за повишаването на разбирането за културна ценност и дава насоки и практически съвети към собствениците на старинни къщи за поддръжката им.

Фондация „Балканско наследство“ е НПО, която от 2008 г. работи както на местно, така и на международно равнище с университети, музеи, научноизследователски институти, медии, частния сектор и др. Проектите ѝ са свързани с изпълнение на теренни археологически училища, провеждане на практики на различни теми, дейности по документизиране, консервиране и реставрация.

„European Heritage Volunteers“¹⁹ е добър пример за чуждестранна практика. Повече от двадесет години сдружението развива доброволческа дейност, свързана с опазване на наследството чрез практически занимания и образователни дейности. Целта е повишаване на вниманието към съответната културна ценност и ангажиране на местното население. Сдружението си партнира с други местни НПО-та и има проекти в цяла Европа. През 2021 г. „European Heritage Volunteers“ съвместно със сдружение „Мещра“ и Университета по архитектура, строителство и геодезия (УАСГ) проведеха успешна международна работилница за документизиране на Козичковите къщи в гр. Котел.

„Cultural Heritage Without Borders“²⁰ е друга значима неправителствена организация, която развива добри практики в сферата на опазване на културното наследство чрез неформално образование. Основана е в Швеция през 1995 г., след войната в Босна и Херцеговина. Организацията работи за съхраняването на културни ценности в случай на въоръжен конфликт, природни бедствия или политически и социални конфликти. Ежегодно се организират практически занимания в Босна и

¹⁶ Nenova 2019.

¹⁷ Вж. сайта на програмата „В света на старопланинската архитектура“, Сдружение „Мещра“ – <http://staraplanina.meshtrango.com/> (16.04.2022).

¹⁸ Вж. „Наръчник в помощ на собствениците на сгради паметници на културата, Сдружение „Хорище“ – <https://kab-so.com/archives/15502> (16.04.2022).

¹⁹ Вж. сайта на НПО „European Heritage Volunteers“, European Heritage Training Courses – <http://www.heritagevolunteers.eu/EuropeanHeritageTrainingCourses/GeneralInformation> (26.08.2022).

²⁰ Вж. страницата на НПО „Cultural Heritage without Borders“ – <http://chwb.org/?lang=en> (28.05.2022).

Херцеговина, Косово, Албания и Сърбия. Фокус на обученията е предаването на строителни знания и умения от майсторите носители към участниците.

В заключение може да се обобщи, че изложените примери доказват тенденцията към все по-значимото участие на неправителствените организации в политиките на международно, европейско и национално равнище. Нараства ролята и влиянието на НПО в процесите на създаване и прилагане на политики, свързани в частност с опазването на културното наследство. Това се обяснява, от една страна, с демократичните процеси в управлението и

прилагането на политиките, и от друга, с на зрялата необходимост от активно гражданско участие в тези процеси. Това има пряка връзка с идентичността и ангажираността на гражданското общество в процесите, свързани с опазването на културното наследство. Все по-често се работи и в посока на насърчаване на международното финансиране на партньорства между неправителствените организации от различни държави. Това е доказателство за разбирането, че различните елементи на културите са взаимно свързани отвъд националните граници и имат нужда от транс културни колаборации.

БИБЛИОГРАФИЯ

Ivanova 2013: *Ivanova, Miglena*. Нематериално наследство и общоевропейски културни политики [Nematerialno nasledstvo i obshtoevropayski kulturni politiki]. – Bulgarski folklore [Bulgarian Folklor] No. 1, 7-15.

Nanova 2021: *Nanova, Stela*. Опазване на културното наследство в читалищата през XX и XXI в. – Законодателни документи и практики. – Опазване на културното наследство – анализи, документи, практики. София [Opazvane na kulturnoto nasledstvo v chitalishtata prez XX i XXI v. – Zakonodatelni dokumenti i praktiki].

Интернет източници:

Feld 1988: Feld, Jordan –in Martens, Kerstin 1999. The role of NGOs in the UNESCO System – Transnational Associations, Issue 2/1999, 68-82.

<https://uia.org/archive/role-ngos-unesco> (28.05.2022).

HeritageTrainingCourses/General Information? (26.08.2022).

Journal Heritage Alive Sharing Experiences from the Field – <https://http://www.ichngoforum.org/heritage-alive-2/heritagealive/> (26.08.2022).

ICH NGO Forums on the occasion of Committee sessions <http://www.ichngoforum.org/heritage-alive-2/heritagealive/> (26.08.2022).

Kotschnig 1957: Kotschnig, Walter. Education, Science and Culture. – Asher, Robert E. (Ed.), The United Nations and Promotion of the General

Welfare (Washington: Brooking Institution), 550-80. – In Martens, Kerstin 1999. The Pole of NGOs in the UNESCO System – In: Transnational Associations, Issue 2/1999, 68-82.

<https://uia.org/archive/role-ngos-unesco> (28.05.2022).

Martens 1999: Martens, Kerstin. The Pole of NGOs in the UNESCO System. – Transnational Associations, Issue 2/1999, 68-82. <https://uia.org/archive/role-ngos-unesco> (04.04.2022).

Non-governmental organizations, centres of expertise and research institutes <https://ich.unesco.org/en/ngo-centers-and-institutions-00329#ngos-and-the-2003-convention> (26.08.2022).

Неформално образование [Neformalno obrazovanie] <https://trainingfactory.biz/polezno-info/neformalno-obrazovanie/> (16.04.2022).

Official site NGO Cultural Heritage without Borders <http://chwb.org/?lang=en> (26.08.2022).

Official site European Heritage Volunteers <http://www.heritagevolunteers.eu/European>

Official site UNESCO, NGOs and the 2003 Convention – <https://ich.unesco.org/en/ngo-centers-and-institutions-00329#ngos-and-the-2003-convention> (27.05.2022).

Slavov 2009: Slavov, Atanas. Участието на Център за изследване и иновации в неформалното образование [Centar za izsledvane i inovacii v neformalното obrazovanie] <http://ciino.ngobg.info/> (28.08.2022).

Importance and Role of Non-governmental Organizations in the Preservation of Cultural Heritage – Non-formal Education and Good Practices

Mirella Kafkova, Irina Argirova

The article analyzes the growing influence of non-governmental organizations (NGOs) and their implementations in the policies on international, European and national levels. The role and influence of NGOs in the processes of creating and implementing policies related to the protection of cultural heritage is growing. This is explained both by the democratic processes in the management and implementation of policies, and by the growing need for active civic participation in these processes. Positive examples for the role of non-governmental organizations in non-formal education as an alternative form of education related to the preservation of the intangible cultural heritage are given. Good practices and partnerships of various cultural institutions and NGOs from Bulgaria and abroad are presented.

